

Les preguntes sobre aquesta qüestió es multipliquen com els bolets a la tardor. Hi ha una gestualitat específicament catalana i en quin grau? Hi ha una gestualitat universal que es diversifica en dialectes (nacionals o grupals), tal com els ornitòlegs assenyalen que es produeix en el cant dels ocells? Com reflecteix cada llengua, per mitjà dels fraseologismes i parèmies que li són propis, les particularitats dels seus emblemes? Quin paper té la base somàtica comuna de l'espècie en la semblança entre gestos modelats i carregats de significat per cultures diferents? Interrogants com aquests travessen, de manera explícita o implícita, les pàgines del llibre de Payrató, que, d'altra banda, aprofita el material ofert des de la tradició catalana per la ingent tasca d'Amades (i també altres estudiosos com ara Jaume Mascaró, Joan Martí, Manuel Delgado, Guillem Caux o altres autors que s'anoten en la bibliografia del llibre).

D'Amades, en pren també l'autor algunes il·lustracions gràfiques que contribueixen a la comprensió de les descripcions gestuals, no sempre fàcils d'explicar amb paraules, juntament amb altres representacions gràfiques, sovint realitzades per ell mateix. Es tracta d'un factor d'iconicitat que complementa el text del llibre i que al capdavall posa en pràctica, bé que amb una estricta modèstia de mitjans editorials, la nova concepció del discurs que, per a la seva completesa, no pot fer abstracció de la multimodalitat, en el si del nou paradigma on Payrató s'insereix i al qual contribueix amb profit amb aquesta obra.

VICENT SALVADOR
Universitat Jaume I
vicent.salvador@fil.uji.es

Mateu Rodrigo Lizondo (ed.), *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó. Textos en llengua catalana (1291-1420)*. Edició, estudi i índexs a cura de Mateu Rodrigo Lizondo. Selecció de textos de Jaume Riera i Sans. Preàmbuls de Carlos López Rodríguez i d'Antoni Ferrando Francés. 2 volums («Col·lecció Fonts Històriques Valencianes», 56A i 56B). Publicacions de la Universitat de València, València, 2013.

El llibre *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó. Textos en llengua catalana (1291-1420)* aplega una col·lecció de documents de caràcter diplomàtic produïts per la Cancelleria Reial de la Corona d'Aragó entre 1291 i 1420. Forma part

de la col·lecció «Fonts Històriques Valencianes», editada per la Universitat de València, i constitueix, alhora, el primer resultat del projecte d'investigació «La llengua de la Cancelleria Reial de la Corona d'Aragó (1291-1516)» dirigit per Antoni Ferrando i Francés, catedràtic de la Universitat de València. De la tria dels documents se n'ha fet càrrec Jaume Riera i Sans, arxiver facultatiu de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), l'experiència del qual era una garantia per al desenvolupament d'un ambiciós projecte, fruit d'un conveni entre l'ACA i l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, aleshores dirigit pel professor Ferrando. La tasca de transcripció, revisió i edició ha estat desenvolupada fonamentalment per Mateu Rodrigo Lizondo, professor d'història medieval de la Universitat de València.

El llibre compta amb dos estudis introductoris, el d'Antoni Ferrando, que concebé el projecte arran d'un suggeriment de Martí de Riquer, i el de Mateu Rodrigo Lizondo, que l'ha elaborat i s'ha responsabilitzat de tots els treballs que ha implicat.

El primer estudi introductorí se centra en els objectius filològics de la col·lecció i en l'interés de l'estudi de la llengua cancelleresca com a model administratiu vàlid per a tots els territoris de la Corona d'Aragó. La publicació del projecte s'ha distribuït en dues parts: la que ara s'ha publicat, que abasta el període comprés entre els anys 1291 i 1420, i una segona, actualment en procés, per al període comprés entre els anys 1420 i 1516. El propòsit primordial del llibre és, segons explica el mateix Antoni Ferrando al seu estudi, crear una col·lecció documental que ajude a conèixer el procés de formació i consolidació de la norma cancelleresca catalana.

El segon estudi introductorí explica els criteris de la selecció dels documents i dóna compte de les matèries que tracten i dels seus autors materials. En la selecció de documents, s'han cercat aquells que representaren «el màxim rang i formalitat institucional, sempre sotmesos a un rigorós procés de control estilístic i lingüístic» (p. 41). Per això, s'ha optat per emprar únicament les cartes reials i els documents de caràcter diplomàtic escrits en català. La selecció final inclou un total de 1003 documents procedents de la sèrie de Registres de Cancelleria de l'ACA, aplegats no sols per criteris lingüístics i filològics sinó també històrics. La presentació d'una quantitat tan important de documents, ordenats cronològicament, ajudarà a conèixer el procés de construcció, fixació i perfeccionament de la llengua administrativa, a datar amb una certa precisió cronològica les obres literàries no datades, ja que imiten els usos de la Cancelleria, etc. I tot això sense oblidar que, pel fet de tractar-se també de documents seleccionats per l'interés històric que presenten, ofereixen la possibilitat d'emprendre estudis multidisciplinaris als historiadors de la cultura medieval catalana.

Ja en el regnat de Jaume I (1213-1276) trobem documents en català. De fet, és en aquest moment quan apareixen els primers registres de cancelleria. Tanmateix, l'ús del català en la Cancelleria Reial és encara molt limitat. Serà en el regnat de Jaume II (1291-1327) quan veurem augmentar la quantitat de documents emesos en català, que s'incrementarà amb el temps i conviurà sempre amb el llatí i l'aragonés. És per això que la data de la qual parteix el present treball és la de 1291, que coincideix amb el començament del regnat de Jaume II, fundador de l'Arxiu Reial de Barcelona, el qual guarda la major part de la documentació cancelleresca. Els documents s'estenen fins a l'any 1420, data en què es posa en funcionament l'Arxiu Reial de València, creat l'any anterior amb l'objectiu de reunir la documentació dispersa del Regne de València i els documents de la Cancelleria Reial que afectaren el territori del Regne, la qual cosa suposà una descentralització important.

L'interès per l'estudi de la llengua cancelleresca catalana experimentà un impuls a principis del s. xx, amb la publicació d'obres fonamentals com els *Documents per l'història de la cultura mig-aval catalana* (1908-1921) i el *Diplomatari de l'Orient català (1301-1401)* (1947), ambdues d'Antoni Rubió i Lluch, a les quals seguí la publicació de múltiples biografies dels reis catalans. De fet, el primer llibre de Rubió i Lluch, reeditat per l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, 2000), constitueix un antecedent de referència per al llibre que ressenyem. Alhora, cal destacar algunes edicions notables de textos administratius de caràcter municipal, com ara les realitzades per Jaume Vicens Vives, Ernest Belenguier Cebrià i Agustín Rubio Vela, que han contribuït a aprofundir en el coneixement de l'evolució de la llengua administrativa en aquest àmbit.

En termes generals, els historiadors de la llengua i la cultura catalanes s'han limitat a presentar la prosa cancelleresca com un factor de cohesió idiomàtica i un model a imitar. Segons Ferrando, són ben pocs els autors que s'han dedicat a l'estudi de l'evolució lingüística de la norma cancelleresca i, entre els que ho han fet, «no veiem enlloc cap anàlisi de la llengua cancelleresca ni de l'abast de la seua suposada base barcelonina ni del grau supradialectal o d'artificiositat que traslluïa aquest model lingüístic» i per altra banda «les antologies lingüístiques han marginat quasi totalment la prosa cancelleresca» (p. 21). Des d'aquest punt de vista, la necessitat de publicar una obra com la present resultava inajornable, ja que no coneixem bé les pautes lingüístiques ni la cronologia dels canvis lingüístics de la prosa cancelleresca, la qual no responia únicament a un model estàtic.

El professor Ferrando assenyala en l'estudi introductorï de la necessitat de distingir entre el concepte de *llengua cancelleresca*, que al·ludeix a la modalitat lingüística

emprada en els diversos àmbits de l'administració dependent del monarca d'un país, i el de *norma cancelleresca*, que fa referència als criteris gràfics, textuais i lèxics que regeixen aquest tipus de llengua. Encara que el concepte de *norma cancelleresca* és propi del s. xx, ja en època medieval trobem referències a la recerca d'un model lingüístic supradialectal, de manera que les directrius marcades per les cancelleries eren el més semblant a la «norma». La Cancelleria Reial de la Corona d'Aragó sabé impulsar una sola *scripta* catalana per damunt de la divisió politicoadministrativa dels dominis reials i de les diferències dialectals.

En l'evolució històrica de la *llengua cancelleresca*, per a la investigació de la qual aquesta obra és una fita inicial imprescindible, cal assenyalar una línia divisòria en 1344, amb la publicació de les *Ordinacions de la casa real*, de Pere el Cerimoniós, o més exactament en 1355, amb la creació de l'ofici del protonotari, encarregat de tenir cura de la forma externa i l'estil dels documents reials. Des d'aquest moment es comencen a aplicar de forma sistemàtica unes orientacions i uns formalismes en els documents cancellerescos que afectaran també els productes literaris que n'imiten el model lingüístic. En aquest sentit, l'activitat de Pere el Cerimoniós serà fonamental per a la fixació, regularització i modernització de la llengua, com es fa palès en la *Crònica* del mateix rei i en la còpia del *Llibre dels feits*, de Jaume I, feta el 1380 per Juan de Barbastro. La Cancelleria Reial es convertirà en el vehicle per antonomàsia de la cohesió idiomàtica de la Corona d'Aragó en imposar unes pautes lingüístiques unificadores reconegudes per tots els usuaris de la llengua, garantides pel procés de redacció, revisió i còpia dels documents reials en la cancelleria. L'excel·lent preparació dels funcionaris reials, entre els quals destacaren Jaume Conesa, Bernat Metge, Pablo Nicolás, Gaspar Arinyo, Arnau Fonolleda i Joan Olzina, en garantia el bon ús.

Quant a les característiques formals de la col·lecció, cal assenyalar que s'ha triat un mínim de setanta documents per dècada per a garantir el seguiment cronològic de l'evolució de la llengua. La minuciositat i el rigor científic del treball del professor Mateu Rodrigo s'aprecien en les acurades transcripcions, en l'aparat crític textual i en les anotacions historicogeogràfiques que acompanyen els documents. Els textos documentals, gairebé sempre inèdits, s'han transcrit íntegrament, han respectat sempre la llengua original d'acord amb un sistema de transcripció inspirat en la col·lecció «Els Nostres Clàssics», de l'Editorial Barcino, i han reservat la cursiva per a les llengües distintes del català. L'aparat crític textual assenyala diferents accidents de caràcter lèxic, sintàctic o fonètic que poden ser d'interès per a l'estudi de la llengua,

així com les correccions o afegits posteriors. Les anotacions del professor Rodrigo inclouen també breus referències històriques i geogràfiques, necessàries per a entendre el contingut dels documents. Les notes complementàries resulten útils per al lector, perquè estableixen el context històric del document juntament amb la informació proporcionada en la regesta, especialment si considerem la col·lecció des del punt de vista historicocultural. L'editor completa l'aparat crític amb un conjunt de notes de singular importància relatives al procés de tramitació dels documents (*iussio* i la respectiva transmissió, registració i comprovació de la nota registral) en l'entramat de l'escripció reial, i identifica el personal que s'hi adscriu i la participació d'aquest en l'*iter* del procés genètic.

El gruix dels documents el componen els dedicats a les funcions del govern interior (30,5%), que abracen des d'aspectes com ara les relacions feudals o les iniciatives per augmentar el patrimoni de la Corona fins a operacions polítiques com el repoblament de Sardenya. Així mateix, trobem documents referents a les campanyes militars (22,5%), que també atenyen un nombre important, sobre relacions exteriors i ambaixades diplomàtiques (14,1%), sobre assumptes familiars referents al monarca i als membres de la família real (9,2%), sobre qüestions domèstiques personals o quotidianes de la casa dels reis (4%), referents a l'Església (6'5%), als negocis judicials (5,4%) i a les qüestions econòmiques (4%) i, finalment, documents de caràcter més estrictament cultural. Aquests darrers, a diferència dels publicats per Rubió i Lluch, són els que tenen menys presència, la qual cosa s'explica per l'objectiu essencialment lingüístic perseguit pel projecte. La col·lecció es completa amb un extens índex de noms i un apèndix que inclou la relació dels secretaris reials, protonotaris i *escrivans de manament* (un total de 143 oficials) disposats en dos índex, un per orde cronològic i l'altre per orde alfabètic. Aquests índexs són extraordinàriament útils per als estudiosos de la història i la cultura medieval catalana i alhora demostren la complexitat i l'esforç esmerçats en l'elaboració del llibre. La col·lecció inclou 140 textos sense nom de l'escripció i tres documents autògrafs, dos de Pere el Cerimoniós (els números 457 i 529) i l'altre de la reina Violant de Bar (el número 912).

Aquesta col·lecció de documents constitueix, sens dubte, una aportació de gran transcendència per a l'estudi de la Cancelleria Reial i de la llengua cancelleresca, que no té parangó en el panorama actual de les edicions de documents medievals.

L'obra que ens ocupa testimonia novament la importància d'haver conservat els registres de Cancelleria per a l'estudi de la història de la Corona d'Aragó, ja que

són una font primordial d'informació. L'Arxiu de la Corona d'Aragó conserva més de 6 000 registres, que contenen milions de documents. Aquest volum de documentació palesa l'àrdua tasca que suposa seleccionar documents per a crear una col·lecció d'aquestes característiques. A banda del doble objectiu, lingüístic i historicocultural, del projecte, una lectura dels documents aplegats ofereix al lector una imatge fidel del funcionament de la Cancelleria Reial i de l'ampli i divers camp d'actuació dels monarques catalanoaragonesos i de la resta de membres de la família reial, especialment les reines. Ja hem vist que els documents seleccionats abasten aspectes molt diversos, que van des de problemes polítics i militars fins a qüestions personals, però també deixen entreveure les relacions entre els membres de la monarquia i els seus al·legats. Alhora, convé destacar la utilitat que des del punt de vista didàctic presenta un llibre d'aquesta mena per a la investigació universitària, la qual cosa obri múltiples possibilitats d'estudi, si bé la singularitat de l'obra radica en la doble finalitat que presenta: des del punt de vista filològic, l'estudi del desenvolupament i la construcció de la llengua cancelleresca catalana, i, des del punt de vista històric, l'estudi de la història i la cultura de la Corona d'Aragó en l'època medieval.

BÁRBARA BARBERÁ MATÍAS
Universitat de València
barbarma@alumni.uv.es